

İSPAN DİLİNDƏ MÖVCUD ƏRƏB MƏNŞƏLİ NİDALARIN ETİMALOJİ CƏHƏTDƏN ARAŞDIRILMASI

Nuridə MƏMMƏDOVA, ADU

Alınma sözlər ispan dilinin lüğət tərkibində müəyyən faiz təşkil edir. Onlar həm mənbə, həm də mənşə baxımından müxtəlifdir. Alınma sözlər bütün dillərin leksikasında var. Lakin bütün dillərdə onların kəmiyyəti və köçmə tarixi eyni deyildir. Bu sözlər dillərin bəzində çox, digərində isə azdır. Bunu müəyyən tarixi amillərlə, zaman və məkanla, əlaqə və münasibətin dərəcəsi ilə əlaqələndirmək olar.

Zaman – zaman ispan dilində özünü yunan mənşəli sözlər, germanizm, ərəbizm, amerkanizm, luisitanizm (portuqal və Braziliyadan keçən sözlər), qalisizm, italyanizm, anqlisizm və s. kimi sözlər bürüzə verməyə başlamışdır. Ərəb mənşəli sözlər onun lüğət tərkibinin 15% - ni təşkil etmişdir.

Dilin lüğət tərkibinə keçən sözlərin bir qismi könüllük prinsipinə əsaslanıb alınma sözlər adlanır ki, bu tip tələbatla əlaqədar alınan sözlərdir. Bunların ömrü uzun olur, çünki onlar həmin dilin qayda – qanunlarına uyğunlaşaraq möhkəmlənir. Həmin tərəfindən işlədilir, o dilin tələbatını və ehtiyacını ödəməyə xidmət edir.

Bir qism gəlmə sözlər isə zorakılıq, məcbur etmə yolu ilə dilin lüğət tərkibinə keçən sözlərdir. Həmin sözlər ərəb istilaları dövrü ilə əlaqədardır. Bu qəbildən olan sözlər islam dini və ya əsasən dövlət aparatı ilə bağlıdır. Zoraki assimilyasiya yolu ilə keçən ərəb sözlərinin çoxu çoxdan ömrünü başa vurmuşdur. Onlar ərəb assimilyatorlarının hökmürlükləri dövründə və ərəb xilafətinin süqutundan bir qədər sonra dildə öz mövqeyini itirərək sonralar get – gedə aradan çıxmağa başlayır, demək olar ki, bu qəbildən olan sözlərin çoxu ispan dilinin lüğət tərkibini tədricən tərk etmişdir.

Dil başqa dillərdən sözləri ancaq yeni əşya və məfhum ifadə etmək üçün almır, onların içərisində əşya ifadə etməyən, hiss – heyacan bildirən sözlər də vardır.

Bu məqalədə biz hələ də dildə aktivliyini qoruyub saxlaya bilmiş, ispan danışığı nitqində tez – tez təsadüf olunan ərəb mənşəli ispan nida sözlərini (interjeccion) leksik – semantik, etimoloji cəhətdən araşdırmağa çalışacağıq:

Məsələn, bunların içərisində ispan dilində geniş vüsət tapmış “Ojala!” nidası xüsusi ilə fərqlənir ki, bu da çox – çox arzuladığımız bir şeyin Allahın izni və köməkliyi ilə tezliklə həyata keçməsinə istədikdə dilimizə gətirdiyimiz bir kəlmədir.

Onu etimoloji cəhətdən araşdırdıqda onda bir maraqlı faktla qarşılaşmış oluruq ki, bir çox mənbələrdə əvvəllər tez – tez qeyd olunduğu kimi “Ojala!” nida sözünün kökündə “Si Dios quiere” (Allahın izni ilə) yəni ərəbcədə (in sha`a Allah) sözü deyil, (Law sha`a Allah) ərəb mənşəli sözü durub ki, bu da mənacə “Si Dios guisiera” (əgər

Allah yol açsa, istəsə) ifadəsinə uyğun gəlir. Bu faktı aşağıda qeyd olunmuş misalla sübuta yetirməyə çalışaq:

Biz "Si Dios quiere" ni işlətmək istədiyimiz yerdə "Ojala!" nidasını istifadə edə bilmərik. Məsələn, əgər bir kəs anasına, hər hansı bir yaxın adamına, və ya digər bir kəsə yatmadan əvvəl "hasta manana, si Dios quiere" desə onda o kəs, anasının, və ya yaxının gecəni rahat və arxayın yatmasına şərait yaratmış olar. Yox əgər "hasta manana, ojala" demiş olsa, onda bu fikir və ya cümlə ilə müraciət etdiyi kəs və ya ana bütün gecəni fikirdən yatmamış olar, çünki bu kəlmələri dilinə gətirmiş kəs və ya balasının, qohumunun səhərə sağ çıxmaq ümidlərinin olmadığına dəlilətlər etmiş olur.

Ərəbcə "in" hissəciyi real vəziyyət ilə işlənir ki, bu da ispan dilində indiki zamanda olan felle ifadə olunur, "law" ərəb hissəciyi isə qeyri – real vəziyyətlə əlaqələndirilir ki, bu da mümkün olduğu qədər də namümkün hesab olunur. İspan dilində isə bu cür ifadə tərsi ya "Impertecto de Subjuntivo" ya, yəni "Si Dios quisiera", ya da "Pluscuamperfecto de Subjuntivo" ya, yəni "Si Dios hubiese querido" variantına müvafiq gəlir. Bu cür ifadə (Pluscuamperfecto de Subjuntivo ilə) isə ispan dilində mümkün variant kimi məqsədəuyğun sayılır. Bu səbəbdən də "ojala" ispan nida sözünün mənşəyində duran ərəb mənşəli birləşmənin real olamayan bir istəyin ifadəsi olması daha məqsədəuyğun görünür: "Ojala!" = "Si Dios quisiera"

"Si Dios quiere" ifadəsi dildə ən çox reallaşma şansı üstünlük təşkil edən qəti gələcəyi bildirmək üçün işlədilir. Məs, manana pasara a vetre ("Si Dios quiere"). Səhər səni görməyə gələcəm (Allahın izni ilə)

Bu birləşmə əndəlüz ərəb dialektində "Law sha`a llah", sonra "Lawshalla", daha sonra "Lo shala" və nəhayət qədim kastelyano dilində də başlanğıc "L" hərfi reduksiyaya uğrayaraq "oxala" şəklini almışdır ki, bu da tədricən dildə tələffüz zamanı dəyişikliyə uğrayaraq "ojala" şəklinə düşmüşdür.

Ole! - ərəb mənşəli hiss – həyəcan bildiren, emosiya ifadə etmək üçün istifadə edilən, dildə mövcud digər bir nida sözüdür. Mənşəcə "Wa`llah" ərəb sözündən gələn bu nida "Por Dios!" (Allah xətrinə, sən Allah) mənasına müvafiq gələrək dildə hal – hazırda bravo!, aforin! kimi mənə çalarlıqları verir. Bu nida söz ən çox öküz döyüşləri zamanı, flamenko rəqsində, musiqi nümrəsi ifa olunanda və s. zamanlarda tamaşaçıların iştirakçıları daha da ruhlandırmaq, canlandırmaqdan ötəri, onların ifalarının bəyənilməsinin təsdiqi və təcəssümü kimi istifadə olunur.

Həmçinin çox yaxşı məlum olan digər bir söz "Hola!" da həmçinin ərəblərdən gələrək "ahla" ərəb sözünə müvafiq gəlir ki, bu da İspaniyada hal – hazırda geniş yayılmış qeyri – rəsmi salamlama vasitəsi hesab olunur.

Ala! – "ya – Allah" ərəb sözünün qısaldılmış variantı olub "Oh Dios" (Ay Allah, ya Allah) kimi ispan dilinə tərcümə olunaraq "gəl, tez ol, cəld ol, tələs, hünerlən" kimi hal – hazırda danışq dilində mənə çalarlıqlarına uyğun gəlir. Bu söz həmçinin "Hala!" kimi də yazıda təsadüf olunur. Məs, "Hala, que nos vamos!" - cəld ol, gedirik. Həmçinin təəcüb ifadə etdiyi variantlara da təsadüf olunur. Məs. "Hala, vaya torta se ha dado!" – Ade verdiyi blinçikə bir bax!

Hala! – həmçinin atları canlandırmaq, sürətini artırmaq üçün istifadə olunan nida sözü kimi də özünü dildə biruzə verməkdədir.

"Guala!" – həmçinin ərəb mənşəli söz olub "wallah" = Por Dios! (Allah xətrinə) sözünə müvafiq istifadə edilməkdədir.

Buradan belə nəticə çıxarmaq olar ki, nəinki ispan dilində, bütün dillərdə də həmçinin heç leksik mənə kəsb etməyən, yalnız insanların bir şeyə və ya hadisəyə bildirdikləri hiss – həyəcan, emosiyaları ifadə edən, təəccüb, heyrət, şadlıq, nifrət, qəzəb bildirən nida sözlər də gəlmə xarakter daşıya bilər və onların da dilə aktivliyi keçdiyi dilin qayda – qanunlarına uyğunlaşmasından asılıdır.

Bütün dillərdə, o cümlədən də ispan dilində əslə nidalar ilk yaranışından hiss – həyəcan bildirməyə xidmət edən sözlər olub, heç bir başqa nitq hissəsi ilə əlaqədar deyilsə; Məs, ufl, ayl, oh! və s. kimi töremə nidalar müxtəlif yollarla düzəlir ki, bu yollardan da biri başqa dillərdən alınma sözlərin, söz birləşmələrinin nida kimi işlənməsi ilə yaranan nidalardır ki, buna da ərəb mənşəli sözlərin ispan dilinə keçərək tədricən dəyişikliyə məruz qalıb yuxarıda da qeyd etdiyimiz misallardan da göründüyü kimi nida sözü qismində çıxış etməsi halları bariz nümunə ola bilər. Emosiyaların dil təzahürü olan nidalar şifahi nitqə məxsus, yeni tarixi daha qədim olan leksik vahidlərdir ki, yazılı ispan dilində də möhkəmlənmiş, sabitləşmiş ekspresiv – üslubi gücə malikdirlər.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Real academia espasola. Diccionario historico de la lengua espasola. Madrid 1960-1992
2. Breve diccionario etimalugico de la lengua castellana. Joan Corominas Madrid 2005
3. Romania Arabica. Tres cuestiones bbsicas: Arabismos, Mozarabe y Jarchas. Federico Corriente 2008
4. Internet materialları

РЕЗЮМЕ

Этимологическое исследование испанских восклицаний арабского происхождения

В статье исследовались восклицательные слова имеющиеся в языке арабского происхождения, которые не потеряли актуальность в наши дни, их происхождения лексико-семантический аспект.

SUMMARY

Etimological study of Spanish exclamations of Arab origin.

In the article studies some Spanish exclamations of arab origin which are still used in language, their origin and lexical-semantic aspect.